

Kristina Rutkovska
Uniwersytet Wileński

Kulturemy na pograniczu językowo-kulturowym – sposoby identyfikacji i perspektywy opisu

Kultura (wielokulturowość) – czym jest i jak ją należy badać?

- Piąty region etnograficzny?
- Wspólnota historyczno-kulturowa?
- Pogranicze?

- Kulturom – Kultura
- Tekst - Tekstologia

Kulturemy na pograniczu

- Ważne dla nas w definicji tego pojęcia:

kulturemy służą (samo)identyfikacji konkretnej społeczności

- Metodologia lingwistyki kulturowej = etnolingwistyki

- Przedmiotem badań mogą być:

a) **jednostki z planu wyrażania** (wyrażenia językowe, słowa) - ujęcie onomazjologiczne, opisywane są pojęcia wywoływane przez konkretne przedmioty, mamy więc tu do czynienia z „korelatami semantycznymi” przedmiotów i nazw (SSiSL I-1: 14; Bartmiński 2007c: 37–38; Niebrzegowska-Bartmińska 2010;

b) **jednostki z planu treści** (znaczenia słów traktowane jako „przedmioty mentalne”, wyobrażenia, obrazy) - opisywane przez A. Wierzbicką;

c) **jednostki z planu realiów** (przedmioty realnego świata, desygnaty) - przedmioty oraz ich kulturowe funkcje i uwarunkowania to temat badań moskiewskiej szkoły etnolingwistycznej N.I. Tołstoja.

Kulturemy na pograniczu

Oprócz wyżej wymienionych aspektów badań ważne są:

1. Niemieckie badania:

Els Oksaar (1988):

- a) powtarzające się zdeterminowane kulturowo **zachowania społeczne**, realizowane mimiką i gestykulacją;
- b) **pozawerbalne** (*Eztraverbal*), takie jak np. **reguły proksemiki** (wpływ relacji przestrzennych między osobami oraz między osobami a otoczeniem materialnym na relacje psychologiczne, sposób komunikacji; też wpływ odwrotny; badanie różnic pomiędzy tymi relacjami w różnych kulturach;

Rodzaje przestrzeni interpersonalnej: dystans intymny; dystans osobisty; dystans społeczny; dystans publiczny

2. Polskie badania

Alicja Nagórko (2004):

- morfemy i kategorie morfologiczne o szczególnej funkcji, np. sufiks *-izna* w *bohaterszczyzna*
- nazwy własne, narodowa topografia i etnonimy

Kulturemy na pograniczu

Hiszpańskie badania

Lucía Luque Nadal (2009)

Cechy kulturemu:

- 1) witalność (kulturem powinien być „żywy” we współczesnym języku);
- 2) produktywność frazeologiczna (kulturem jest ośrodkiem rozbudowanego gniazda frazeologicznego);
- 3) wyższą częstotliwość niż w przypadku wyrazów, które nie są kulturemami;
- 4) skomplikowane znaczenie.

Maciej Rak (2015):

- kulturemy współczesne i historyczne (czyli takich, które straciły na aktualności). Opis dawnych kulturemów mógłby być przedmiotem badań etnolingwistyki historycznej.

Jak wytypować kulturemy na pograniczu?

Podstawowym problemem metodologicznym dotyczącym kulturemów jest ich typowanie, bowiem,

„nie istnieje coś takiego jak skończony zbiór słów kluczy **danej kultury**,
nie ma żadnych obiektywnych procedur umożliwiających ich zidentyfikowanie”
(Wierzbicka 2007: 42).

Czy istnieją kulturemy charakterystyczne **wielu kulturom** i określane podobnie lub różnie?

Tekst (kulturowy) i nauka, która zajmuje się jego interpretacją - tekstologia?

Określenia tekstologii w językoznawstwie litewskim i kierunki badań

- **tekstologija** - istorijos ir filologijos mokslų šaka, tirianti grožinės literatūros paminklų ir istorinių dokumentų tekstų istoriją, nustatanti **tekstų analizės ir jų parengimo spaudai principus**. TrpŽ, MLTEIII536
- **tekstologija** (tekstas + gr. logos – žodis, sąvoka, mokslas), humanitarinių mokslų disciplina, siekianti nustatyti ir paskelbti kultūros, religijos, mokslo požiūriu svarbių veikalų patikimus tekstus. Tekstologija kuria bendruosius mokslinio redagavimo principus. **Filologiniais ir istoriniais metodais įvairiapusiškai tiriami rankraščiai, spaudiniai ir kiti rašytiniai šaltiniai – jų kilmė, autorystė, struktūra, kalbinis ir žanrinis savitumas**. Daugiausia tiriama paleografinės ypatybės, variantai ir perrašymo (rinkimo) klaidos, kurių analizė atskleidžia tekstų chronologiją ir tarpusavio ryšius, leidžia spręsti apie jų autentiškumą, rekonstruoti pirminius neišlikusius pavidalus. Naujausiųjų laikų literatūros tekstologija, nagrinėdama apmatų, juodraščių ir autorines redakcijas, gilinasi į veikalo genezę, kūrybos dėsningumus (vadinamoji genetinė kritika). Tarpdalykiniais tyrimais ieškoma atsakymų į literatūros prigimties, sklaidos, socialinių funkcijų, civilizacinės reikšmės, semiologinių sistemų sąveikos ir teksto teorijos klausimus. Praktinis tekstologijos rezultatas – kritiniai ir dokumentiniai leidimai, kuriuose pateikiama tekstų istorija, šaltinių ypatybės ir skirtumai, įvairūs komentarai. VLE
- *Kiekviena tauta turi rašytojų, kurių žodis yra jos būties pamatuose. Kaip nustatyti, ką, jie iš tiesų sakė? Kaip suprasti, ar jų tekstai neiškraipyti? Kaip jų raštus padaryti perskaitomus šiandien? Kiek leidėjas, redaktorius gali kištis į gal prieš kelis šimtus metų gyvenusio autoriaus kūrinį?* Paulius Subačius, 2001, *Tekstologija*, Vilnius: Aidai.
- Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto *Tekstologijos skyrius* – vienintelis tekstologijos centras Lietuvoje, kur, **vadovaujantis autentiškumo, atribucijos, tikslaus teksto nustatymo ir mokslinio publikavimo principais, rengiami lietuvių raštijos paminklų**, literatūrinio palikimo moksliniai leidimai ir publikacijos, tiriamos teorinės, praktinės, istoriografinės tekstologijos problemos. Tekstologijos skyrius įkurtas 1989 m. kilus natūraliam poreikiui naujai išleisti ryškiausių lietuvių rašytojų kūrybinį palikimą. Pirmuoju darbu baru, Vytauto Vanago iniciatyva, tapo Juozo Tumo-Vaižganto (1869–1933) *Raštai*.
- 2001 m. buvo parengta *Lietuvos rašytojų akademinių raštų rengimo ir tekstologinių problemų tyrimo programa*, kurios tikslas – surinkti, identifikuoti ir susisteminti klasikinį lietuvių literatūros palikimą, išleisti jį daugiatomiais *Raštais*, padaryti plačiau prieinamą mokslinių studijų, mokymo, kultūrinio visuomenės švietimo bei ugdymo reikmėms. www.liti.lt/lt/tekstologija/

Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009, 382 s. [wyd. kolejne: 2010, 2011, 2012].

Tekst zostaje włączony do systemowego opisu języka, a tekstologia **jest rozumiana integralnie, jako nauka o tekście (której częścią jest edytorstwo), traktowana jako pomost między językoznawstwem i literaturoznawstwem.**

- Budowa tekstu, reguły ich tworzenia, analiza i interpretacja tekstu; Działy tekstologii: teoretyczna, opisowa (interpretacja tekstu; uwzględniane są konteksty psychologiczne, socjologiczne, **kulturowe**) i stosowana (**edytorstwo**, systematyka).
- Model tekstu jest odwzorowaniem modelu ludzkiego myślenia (van Dijk).
- Rozumienie tekstu jako wypowiedzi intencjonalnie zorganizowanej na dwóch poziomach – jednym jest językowy przekaz samych informacji, a drugim – **mentalne operacje**, jakie tworząc tekst, wykonuje nadawca (Jerzy Bartmiński).
- Ewolucja koncepcji tekstu:
 - od grafizmu do tekstów ustnych;
 - od werbalizmu do komunikatów multimedialnych (zachowaniowych, przedmiotowych);
 - od akcentowania statycznej strukturalności od uwzględnienia zmiennej sytuacji komunikowania.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin: UMCS, 2007, 452 s.

- zakres przedmiotu badań - teksty ustne (na przykładzie wybranych gatunków);
- pojęcie wzorca tekstu; ilustracja jednostki opisu tekstologii – **tekstemu**;
- Badania są określane jako **tekstologia etnolingwistyczna**;
- Rozprawa sytuuje się bowiem na pograniczu krzyżujących się ze sobą dyscyplin: **językoznawstwa, folklorystyki** i blisko spokrewnionej z nimi **etnolingwistyki**.

Badania nad kulturą regionu

- Jaki tekst (werbany/niewerbalny) obraliśmy intuicyjnie za podstawę do naszych badań?
- Gdzie można szukać tych tożsamość ukazujących i jednocześnie budujących segmentów kultury, wyrażanych językowo, przedmiotowo, zachowaniowo?
- Przedmiotem naszych badań jest pogranicze = miejsce kontaktu różnych kultur (sytuacji kontaktu znajdują się wszystkie języki).

Źródła do badań kulturomów

- Słownictwo (słowniki gwarowe)

- ❖ dyferencjalne?

- ❖ ogólne?

- Tekst gwarowy

- ❖ stanowi podstawę do napisania słownika

- ❖ zawiera cechy wyrażające subiektywny sposób postrzegania rzeczywistości

- ❖ Ilustruje postawę modalną jednego (bezpośredniego) lub kilku (pośrednich) subiektów/podmiotów wypowiedzi

- ❖ zawiera kilka odniesień czasowych

- ❖ charakteryzuje się skomplikowanym rozumieniem przestrzeni

Tekst folkloru

- ❖ Odmiana tekstu gwarowego?

- ❖ Małe formy folkloru?

- ❖ Opisy etnograficzne?

I. Słownik - leksyka

BUCZ – gwary polskie na Litwie SPGL

Wyraz poświadczony w odmianie wiejskiej języka polskiego na terenie ignalińsko-jezioroskim:

bucz ‘siatka do połowu ryb’. *Buczy robio takie. Bucz ja i sam stawil. Pierszy raz pastawil bucz, to jak tych, jak my nazywajo, karas`i, tych karasi`ou jak naszla, tak pół wiadry, jak wytrzons ja. Nu siatka ta, obrancz drzawniany taki robi sia, on wychodzi koniac ostry jego jedan, o tak siatka wychodzi tak o, a tut krong, i u srodku tut robi sie taka dziurka, żeby tyko renka ulazla, a tak krongiem siatka abciongnienta, te pałki. Nu i suni u woda pałka. Bucz ten upuścisz u woda, nu i stoi. Noc przestoji, pójdziesz, pół wiadra i jest [Trykł]. Buczy byli, żeby postawić dzie do jaziorow. Ryba wejdz, a nie moży wyjść z tego bucza [Sztad].*

Wyraz występuje na obszarze wileńskim, w i Trockiem; też na terenie solecznicko-ejszyskim:

bucz ‘siatka do połowu ryb lub raków’. *A buczy do sadzawki, i nawet buczy stawio koło jeziora i nawet szczupaki zachodzo do tych buczów [Mież]. Bucz [Mość]. I liny, zawsze liny, postawio buczy, to pełne buczy, a teraz nie m`a [Land]. Bucz to był taki on na jednym kiju i tak zrobiony na takim lenku taka jak siatka, i to chyba nazywał sie bucz [Św]. Te buczy postawio do wody w rzece przy brzegu i przywionzo jego, to pełna tych rakow była [Poł]. Buczy takie byli, robili szydełkiem, a potym wykrencali z leszczyny takie kołki i nadziawali ta i beńdzie bucz [SMiędz]. Kiedyś siatków nie była, to buczy, bucz taki, tut szyroka gamba jego, a tut w tyla wonska, już ona nie ma dzie przejść [Siem]. Buczy to tylko stawić do wody, on z tako gorłowino, i jak wlezi już ryba, wyleżć nie wylezi, stawili buczy i wieńciory, do rzeki stawili, a tak łapać to siatlka. Szczupaki, płotki, jalci, kielbuci byli, oni takie niaprendkie [Zaprz]. Buczy takie robili, pośla takie miroży, ryby kiedyś była barzdzo dużo [Intur]. A bucz to tam samachconc ryba popada, zająć zajdzie, a wyjść nie może [Emil]. Postawilim buczy, może cosi weźmi się [WilJaszcz]. Bucz [Wysoki Dwór, Grinaveckienė 1977: 137; Bujwidze, Dwil 114], też w Bujwidzach: bucz [Grinaveckienė 1991 50]; **buczki** lmn. [SGP]; **2. buczanka** ‘siatka na siano’: *Jeszcze buczanki takie robili, wrodzie jak siatka, wionzali takie. Duże te oczki, to te buczanki siana napchniesz, jeśli w droga jedzie dla konia tego siana brać, położy i przez te kratki koń dostaje i je [Korw];* **3. bucz:** ‘człowiek niezgrabny, nieruchawy, przypominający kłodę’. *Ubrał się jak bucz, tylko ciężko, gruby taki [Jurg].**

I. Słownik - leksyka

- Gwary polskie rdzenne - SGP

3
W W

Bucyfał zob. BUCEFAL
Bucyfan zob. BUCEFAL

BUCYFLETA 'o człowieku mającym wydatne policzki, pucolowatym, pyzatym': Buciflêta ñe potřebuje tłusto jeść, ñon hoc po polêvce je tłusti. Ñe žrij tak véle, buciflêto, bo ša ñe uvlečeš *Koc SKoc I 50.* W W

I. BUCZ 1. 'rodzaj sieci do łowienia ryb w rzekach i jeziorach — więcierz': Bucze [...] stożkowatej formy, z wąskim, zwróconym wewnątrz siatki gardłem u szerszego końca, pozwalają one z łatwością wejść rybom w siatkę *Litwa [ZSRR] Wiśła IX 97; Buč to taka nažleńž'a du łaplaña ryp Łopatowszczyzna [Wilno ZSRR] PJPAN LXI 124; A chodzili my [...] nad jezioro po ryby z nastawioneh bucof jeh wymać Filipów suw PBTN XVIII 36; Lipowo mrag; ok Sejn suw PKPJ II 2 s 43.*

2. 'wiklinowy kosz do połowu raków': Buč na reki, riba we środek fsazona i reki lazuy *Szczecinowo etc SWM X 45; Orzysz pis jw; Gawliki W giž; Kleszczewoolec jw.* W W

II. BUCZ 'okrzyk przywołujący święty, nie': Buč! *Stup LPW I 77.*
W połączeniach: **Bucz bucz** 'jw': Buč,

I. Słownik - leksyka

Zasięg występowania wyrazu i znaczenia:

- we współczesnych gwarach białoruskich występuje w tej samej formie: *буч* [CBГ];
- w gwarach z okolic Mołodeczna w znaczeniu ‘duże słomiane naczynie na mąkę’, również [Urbutis : 1969 (1): 51-52]; ЛАБНГ [t. I, mapa 33] wyrazy *буч, б`уча* dokumentuje tylko w okolicach Grodna i Woronowa oraz Postaw i Brasławia
- w gwarach rosyjskich staroobrzędowców z terenu Litwy, rej. janowskiego oraz z okolic Prejły na Łotwie w postaci: *буч, буч`ок* ‘siatka na ryby’ [MPCГ];
- w gwarach rosyjskich w znaczeniu ‘siatka na ryby’ [Dal]

I. Słownik - leksyka

- Gwary białoruskie СБГ

БУЧ м. 1. Рыбалю́ная снасьць, зробленая з лазы ці ніцяной сеткі і абручоў. *Бучамі лавілі рыбу.* Ёдлавічы Брасл. *Буч плялі з лазы ці ляшчынніку і ставілі на глыбокам месця міжды язоў.* Мярэцкія Глыб. *Буч рабілі з лазы.* Быстрыца Астр. *Буч — не сетка, ён доўгі і плецены з вітак.* У бучу два лукі. Гемзы Шальч. *Буч — з вітак.* *Буч, як і гарнец: у адным і ў другім канцы такія горлачкі, а ў сярэдзіне шырокая, устаўляецца ў станок, адна горлачка пасярэдзіне буча.* *Буч паставіў на рыбу лавіць.* Чычалі Швянч. *У буч улезе рыба.* Грыкені Вільн. *Бучы з лазы рабілі.* *Буч гадзіцца, калі нэраст.* Магуны Паст., Граўжышкі Ашм. *Лазовы буч быў у нас.* Глівін Барыс. *Буч з жылгеуцей сплецены.* Старыя Смільгіні Воран. *З прucci-каў здзеланы буч.* Лісна В.-Дзв. *Буч плецены з нітак ці з шпагату, каблук — як дуга, іх тры штукі, наступныя — меншыя.* Міратычы Карэл. *Буч пахожы да нората, ён да двух метраў дліной, у хвост звужаны, круглыя душкі.* *На рыбу бучы паставіў.* Кураполле Паст. *Буч з нітак зроблены на палачкі, ён маленькі, а чарапло вялікая.* Малькуны Ігн. *Буч з ніткі, круглы, увахот і туды ўвайдзе, а нават не выйдзя.* Старыя Троки Трак. *Буч — як невылівайка, ён плецены з сеткі і лазы.* Вялікія Нястанавічы Лаг. 2. *Кораб з лазы і саломы.* *Бучы плялі з саломы, у бучы муку ссыпалі, гарох, боп.* Мярэцкія Глыб. 3. Кош. *У бучы ягады збіралі.* Саланое Віл. 4. *перан. зневаж.* *Непаваротлівы чалавек.* Ён, як буч, ня можа павярнуцца. Кураполле Паст.; *параўн. літ. bũcius 'верша', лат. bũcis 'звітае гняздо' (ЛТ, 170).*

I. Słownik - leksyka

Gwary i język litewski – LKŽ, LKŽK

- bùčius 1.** iš vytelių pintas krepšys su įgerkliu žuvims gaudyti, varža.// wiklinowy kosz w formie stożka do łowienia ryb
2. iš siūlų megztas į varžą panašus įtaisas žuvims gaudyti // siatka z nici do łowienia ryb, przyrząd podny do węcierzy (varža)
3. iš vytelių pintas uždaras krepšys sugautoms žuvims laikyti vandenyje.// kosz wiklinowy do przechowywania żywych ryb w wodzie, sadz
4. iš šiaudų su plėšomis pinta statinė, bamblė: // beczka upleciona ze słomy (na zboże, mąkę. wełnę.)’
Derywaty: **bučelis** ‘klatka w kształcie bucza do suszenia serów’, **bùčinas** ‘kosz rybacki’, **bučiõnė** ‘siatka rozpięta na koszu rybackim; siatka do przenoszenia siana’. — Nazwy własne: *Bučiai, Bučeliai*.

◇ **į bučių įvesti apgauti:** Tu man tik bučių ūvedei Vj.

^ Įlindo kaip žuvis bučių Ut.

^ Į bučių suvaryti “sugaudyti nusikaltėlius” LKŽK, 1987

Varža

^ Vakar katė buvo kap varžà (stora), o šiandien išpliūkus (apsikačiavusi) Vdš. Kad pririjo telyčiotė – kaip varžà Ds. Boba kai varža Mlt. Eina kai vārža (nerangiai) Ml. Eina kai varžėlė Sdk. Eina išsikėtus kai vārža Vlk. Nebijok, aš jau kito varžõn nelšiu (nesikišiu) Slm.

^ spąstai: Puolė puolė kaip žvirblis varžon LTR (Šmn).

5. przen. apie storą, stambų žmogų, gyvulį ar paukštį: È vārža – nei te gražumo, nei zgrobumo (apie merginą) Švnč. Šita vārža ilgai nededa (apie vištą) Sld.

Opis etnograficzny - leksyka

Bucze... stożkowatej formy, z wązkim, zwróconym wewnątrz siatki gardłem u szerszego końca, pozwalają one z łatwością **wejść rybom w siatkę, lecz wyjście jest utrudnione...** Dla buczów budują „jazy”, płoty z chrustu wpoprzek rzeki z otworami dla wstawienia w nie buczów. Tego rodzaju **siatki stawiają na noc i dla zamaskowania pokrywają je gałęzmi jedliny.**

Wisła, t. IX. S. 97.

W wyniku analizy wyrazu w różnych odmianach gwarowych uzyskujemy wyraz wieloznaczny:

BUCZ

1. ‘siatka do połowu ryb’; SPGL, CBΓ
2. ‘siatka do połowu raków’. SPGL, SGP
3. ‘wiklinowy kosz w formie stożka do łowienia ryb’ LKZ, CBΓ
4. ‘kosz wiklinowy do przechowywania żywych ryb w wodzie, sadz’ LKZ,
5. ‘kosz na jagody’ CBΓ
6. ‘duże słomiane naczynie na mąkę’ (w gwarach z okolic Mołodeczna) CBΓ;
7. ‘beczka upleciona ze słomy (na zboże, mąkę, wełnę.)’ LKZ, CBΓ
8. *przen.* ‘człowiek niezgrabny, nieruchawy, przypominający kłodę’. SPGL, CBΓ

(bučius~varža)

9. ‘pułapka’. LKZ

Derywaty

buczanka ‘mała siatka na siano dla konia’; SPGL

bučelis ‘klatka w kształcie bucza do suszenia serów’ LKZ

bùćinas ‘kosz rybacki’, LKZ

bučiõné ‘siatka rozpięta na koszu rybackim; siatka do przenoszenia siana’. LKZ

— Nazwy własne: *Bučiaĩ, Bučeliai* LKZ

Frazeologia, porównania

Frazeologia

- ◇ **į būčių įvėsti** ‘oszukać’: Tu man tik būčiųn ĩvedei LKZ.
- ◇ **įlisti kaip žuvis būčiųn** ‘dać się złapać’ LKZ
- ◇ **į bučių suvaryti** ‘złapać przestępców’ LKŽK, 1987

Porównania

(człowiek) gruby jak bucz SPGL

(bučius~varža)

- ❖ ‘o grubym, dużym, niezgrabnym człowieku, zwierzęciu, ptaku’: È vārža – nei te gražumo, nei zgrobnumo (apie merginą) Švnč. Šita vārža ilgai nededa (apie vištą) Sld. Vakar katė buvo kap varžà (stora), o šiandien išpliūkusi (apsikačiavusi) Vdš. Kad pririjo telyčiotė – kaip varžà Ds. Boba kai varža Mlt.
- ❖ ‘o niezręcznym poruszaniu się’: Eina kai vārža (nerangiai) Ml. Eina kai varžėlė Sdk. Eina išsikėtus kai vārža Vlk. Nebijok, aš jau kito varžõn neljsiu (nesikišiu) Slm.

Bucz – kulturemem wspólnym

Jak wynika z analizy znaczeń poświadczonych w różnych językach, prawdopodobnie mamy do czynienia z **kulturemem historycznym** (wyraz w połączeniu frazeologicznym jest używany w potocznym języku litewskim – ‘złapać złodzieja’).

Spełnia on wszystkie warunki bycia kulturemem: **jest wieloznaczny, posiada liczne derywaty, tworzy wyrażenia frazeologiczne i porównania.**

Jako **wyraz archaiczny** charakteryzuje się też **rozwojem semantycznym**, znaczenia wtórne dotyczą nazw różnego rodzaju koszy, stosowanych w rybactwie lub gospodarstwie wiejskim, których przeznaczeniem jest przechowywanie. **Znaczenia metaforyczne**, dotyczące zwierząt i człowieka **dostarczają konotacji negatywnych** – cechy takie, jak wygląd - grubość i nieporęczność są postrzegane jako charakteryzujące określone obiekty negatywnie, zaś podstęp – łapanie w taki sposób, że ktoś nie może wyjść, łapanie w ukryciu, *znienacka* służy w porównaniach i frazeologii do określania odpowiednich zachowań w życiu wspólnoty.

W **definicjach słownikowych pomijane są sposoby sporządzenia *bucza*** – sieci, kosza, skrzyni, co prowadzi do zanikania wiedzy o tym ważnym przedmiocie, będącym składnikiem dziedzictwa kulturowego, zaś niedokładnie określone lub nieuwzględniane połączenia wielowyrazowe nie pozwalają na ukazanie rozwoju znaczenia, wykrycia właściwości konotacyjnych leksemu, co bez wątpienia dodaje ważnych informacji o ludowym sposobie postrzegania świata, sposobie wartościowania.

Leksyka dotycząca rybołówstwa jest różnego pochodzenia, jej opisy nie zawsze da się tak szeroko, na tle bałtyckim i słowiańskim zinterpretować, ale leksemy typu *bucz* świadczą o wspólnocie kulturowej, która charakteryzuje nasze narody. Cechy wspólne w nazewnictwie i znaczeniach mogły być dziedzictwem kulturowym, część z nich może być wynikiem wspólnych człowiekowi sposobów postrzegania świata.

II. Tekst gwarowy

Dużą wartość ma w takich badaniach **tekst ludowy, gwarowy**, który przez wielu badaczy jest **postrzegany jako tekst folkloru** i z takich tekstów, które stanowią podstawę do opisów obrzędów i zachowań i coraz częściej są wykorzystywane przez folklorystów, ale też leksykografów, sporządzających słowniki gwarowe.

Jest to **tekst artystyczny, ze swoją stylistyką** (J. Bartmiński). Może z perspektywy etnolingwistycznej jeszcze niewystarczająco wykorzystywany na Litwie. Jak wyodrębnić ważne do badań nad kulturą regionu elementy, ilustrują prace litewskich badaczy – Vili Ragaišienė, Juratė Pajedienė, Asty Leskauskaitė, Vili Sakalauskienė i in. Jest to bardzo ważny sukces naszego seminarium, prace te stanowią podstawę naszych tomów pokonferencyjnych.

Moje skromne doświadczenie w tej dziedzinie pozwala na taką uwagę metodologiczną:

Gromadząc dane tekstowe, prowadząc wywiady w terenie najlepiej się sprawdza **metoda biograficzna**. Pozwala ona wyodrębnić kluczowe koncepty, związane z najczęściej omawianymi tematami, a wewnątrz możemy się doszukiwać tych konkretnych obiektów, opisując jednostki z planu wyrażania (wyrażenia językowe, słowa) lub jednostki z planu realiów (przedmioty realnego świata, desygnaty) i ich kulturowe uwarunkowania. Z kwestionariuszy sugerowałabym nie tylko socjolingwistyczny, który jest ważny dla badacza, ale też etnolingwistyczny, który pozwolił nam dla gwar polskich zgromadzić objętościowy materiał, przydatny do badań kulturowych. Ważna jest analiza tekstologiczna takiego tekstu.

Próby wyodrębnienia kulturomów w oparciu o tekst gwarowy

Obszar Smołwieński

Wyodrębnione zostały tematy

I. Kraj i otoczenie - Kraštas ir aplinka

1. KRAJ - KRAŠTAS -: paribys, pakraštys, kampas, granica
2. DOM - NAMAI: troba ir dvaras; tvartas, svirnas, daržinė; malūnas
3. KOŚCIÓŁ - BAŽNYČIA: budynek - pastatas, msza - pamaldos, ołtarz - šventorius, cmentarz - kapinės

II. Swoi i obcy - Savi ir svetimi

1. OJCZYNA/PANSTWO - TĖVYNĖ/VALSTYBĖ: Lietuva, Lenkija, Baltarusija, Rusija
2. NARODOWOSC/ TAUTYBĖ: lenkų, lietuvių, gudų, rusų, żydų, totorių, ukrainiečių
3. JEZYK - KALBA: lenkų, rusų, lietuvių, gudų, „neaišku kokia“
4. WIARA - TIKĖJIMAS: katalikų, stačiatikių, sentikių

III. Codziennosc i święta– Kasdienybė ir šventės

1. ZYCIE - GYVENIMAS: likimas, vargas, tremtis, karas, sveikata
2. RODZINA - ŠEIMA: tėvas, motina, seneliai, vaikai, pamotė
3. PRACA - DARBAS : ūkis, žemė, laukas, miškas, ežeras
4. ZWYCZAJE -PAPROČIAI: Kalėdos, Velykos, vestuvės, laidotuvės, liaudies medicina

Leksykalne wyrażenia realiów – ważne?

KRAJ

- *kraj* (kraštas)/*ziemia* (žemė)
- *strona* (pusė)/*zakonteczek* (užkampėlis)/*brzeg* (krantas)
- *granica* (siena, riba).

DOM

- *dom* (namas), *chata* (troba), *chałupka* (trobelė, namiūkštis)
- *staryny dom* (senovinis namas), *czworak* (kumetynas)
- *alituski dom* (alitaus namas), *kopirativny dom* (kooperatinis namas).

OJCZYNA/PANSTWO

- oficjalieji tų šalių pavadinimai: *Polska, Białoruś, Rosja, Litwa*
Biełaruś, Biełarusija, Rosieja, Polszcza
- valdžios pavadinimas kartais siejamas su tautybe: *Polaki, Niemcy, Ruskie, za Polakami, za Niemcami,*
- arba su tam tikra ideologija: *sowiety, bolszewiki.*
- valdžių laikinumas: *za Polsko, przy Polsce, w czasie Polski; przy Ruskich, za Ruskimi, w czasie sowieckim, przy Niemcach; przy Litwie;*
przyszli sowiety, Ruskie zastąpili, zaszed Niemiec, zaszła Litwa.

III. Tekst religijny

Tematem ważnym dla pogranicza jest tekst religijny, ukształtowany na styku kultur pisany w języku polskim lub litewskim, przekładowy, dwujęzyczny czy nawet jednojęzyczny nie jest pozbawiony wpływów kultur funkcjonujących obok i współtworzących ten tekst.

- Sposoby tłumaczenia
- Antroponimia biblijna
- Pola leksykalno-semantyczne
- Obrazy językowo-kulturowe

Definicja kulturemu na pograniczu

- pojęcie służące do wykrycia, identyfikacji różnych tożsamości, **splotu** tożsamości ?

Badania kulturemów wieloaspektowe?

Tekst jest tkaniną, wzorzystą ze względu na różną intencję każdej z jego odmian, czymś utkanym, a na pograniczu – o pięknym połączeniu różnych wzorów mentalnych. Nie sprzecznych, lecz nawzajem uzupełniających się.